

Framtider

nr 2/2008

ARTIKLAR • RAPPORTER • NOTISER • RECENSIONER



TEMA
Staden

Institutet för Framtidsstudiers skriftserie

Gränsdragningsprocesser runt hälsa Makt, tolkning, styrning

Red. *Kristina Engwall, Magdalena Bengtsson Levin, Stefanie von Schnurbein*

Vad är hälsa, hur få medborgarna att leva hälsosamt och var finns makten över hälsan? Hälsa är en viktig arena för sociala och kulturella föreställningar – om normalitetens gränser, om det goda livet och vad som är ett gott samhälle. Här finns inte några givna svar, det pågår ständiga förhandlingar och nya gränser dras.

I boken diskuterar svenska och tyska forskare gränsdragningsprocesser runt hälsa ur kulturella perspektiv. Här analyseras konst och litteratur med utgångspunkt i hälsa. Andra beskriver hur vi medborgare styrs att leva hälsosamt. I flera bidrag diskuteras hur maktförhållanden förskjuts mellan professioner inom området. Dessutom analyseras även våra historiskt föränderliga föreställningar om hälsa.

Rapporten kostar 150 kr inkl. moms. Porto tillkommer.
Beställning kan ske via e-post: info@framtidstudier.se,
tel: 08-402 12 00 eller fax: 08-24 50 14.

Boken utkommer i juni.

Framtider ges ut av Institutet för Framtidsstudier och utkommer med fyra nummer per år.

Prenumerationsavgiften 100 kronor (varav moms 5,66 kronor) per år, inbetalas på postgiro 701633-0. Ange namn och adress.
Framtider distribueras gratis (i ett exemplar) till alla folkbibliotek, bibliotek vid gymnasier och folkhögskolor i Sverige.

Ansvarig utgivare *Joakim Palme*

ISSN 0281-0492

Redaktörer för detta nummer *Torbjörn Lundqvist och Leif Åberg*

Redaktion *Joakim Palme, Ingrid Söderlind, Torbjörn Lundqvist, Sabina Nilsson, Julia Falkerby*, Institutet för Framtidsstudier samt *Leif Åberg*

Layout *Lena Wennerstén* Illustrationer & Grafisk form, Stockholm

Tryck Federativ Tryckeri AB, Stockholm, 2008

Institutet för Framtidsstudier Box 591, 101 31 Stockholm
Besöksadress: Drottninggatan 33, Tel: 08-402 12 00, Fax: 08-24 50 14
E-post: info@framtidstudier.se, Hemsida: www.framtidstudier.se



”... staden är framtiden för en mycket stor del av världens växande befolkning.”

VI GÖR OSS ALLA BILDER AV framtiden, någonstans mellan utopi och dystopi. I det här numret kan man läsa om ungdomars framtidsbilder i Helena Kåks artikel. Men också titta på unga fotografers bilder av *framtiden* – ett spännande resultat av vårt samarbete med Kulturamas högre fotografiska utbildning.

Staden får ofta tjäna som bild av det framtida samhället. Vi närmar oss framtiden som en stad höljd i dimma; vi kan ana konturerna men detaljerna är otydliga. Den framtida staden uppmärksammas i flera av numrets artiklar.

Olli Varis visar att staden är framtiden för en mycket stor del av världens växande befolkning. Megastäderna spelar en allt viktigare roll. Det ställer enorma krav på att bygga hållbara system, också för livets nödvändigheter som vatten och mat. På senare tid har den globala livsmedelsförsörjningen växt fram som en stor och brännande framtidsfråga. Prisökningarna drabbar de fattigaste brutalt.

Stadsplanering, och den back-casting-ansats som Mattias Höjer, Anders Gullberg och Ronny Pettersson tillämpar, representerar en intressant konkretion av framtidsstudier. Back-casting innebär att precisera sina visioner – i deras fall av ett grönt Stockholm 2050 med kraftigt reducerad energianvändning – och definiera vägen dit. Ytterst handlar det om att utnyttja det tillgängliga handlingsutrymmet på ett hållbart sätt, men också att se de alternativa strategier som man kan följa.

Erik Westholm ställer en angelägen fråga: Håller vi på att bygga våra regioner på illusioner snarare än verklighet och realistiska visioner om funktionella rumsliga sammanhang? Kan hans artikel fungera som en väckarklocka för våra drömmande beslutsfattare?

Institutet har på sistone kunnat glädja sig åt nya forskningsanslag. Riksbankens Jubileumsfond, FAS och Skatteverket har tillsammans gett oss ett programanslag för att sätta upp ett tvärvetenskapligt centrum kring skatteforskning. Forskningsrådet Formas har beslutat stödja forskning om regional migration och återflyttningar, vilket ger migrationsstudierna en framtid på Institutet.



Joakim Palme,
VD, Institutet för Framtidsstudier

FOTO: THOMAS CARLGRÉN.

OMSLAG

Drömmarnas stad – en blandning av stadslandskap och landsbygd?

INNEHÅLL

TEMA Staden

<i>Olli Varis</i> Kommer det att räcka? Världens megastäder och vattnet	4
<i>Mattias Höjer, Anders Gullberg och Ronny Pettersson</i> Sex scenarier för Stockholms framtid	10
<i>Erik Westholm</i> Regionen som varumärke	14
<i>Helena Kåks</i> Konsten att välja sitt eget liv	20
<i>Markus Gossas</i> Nytänkande om världens städer	25
<i>Urban Lundberg och Mattias Tydén</i> Sverige som varumärke i globaliseringens tid	26
<i>Kulturama, högre fotografisk utbildning</i> OM, bilder om framtiden	30

RAPPORTER OCH RECENSIONER

Är framtiden virtuell?	28
Svarta svanar är oförutsägbara	29

Kommer det att räcka? Världens megastäder och vattnet

Befolkningstillväxten sågs länge som det största hotet mot vår planet. Visst stämmer det att jordens befolkning fortsätter att växa, men dagens prognoser pekar på en allt lägre ökningstakt. FN uppskattade 1992 att jorden kommer att ha drygt 10 miljarder människor år 2050 medan en ny prognos 2002 angav 8,9 miljarder.

Det betyder att mänskligheten har lite mer tid på sig att lösa problemen med befolkningstillväxt. I dag är det urbaniseringen som alltmer hamnat i centrum för debatten. Nästan all tillväxt, cirka 70 miljoner nya människor per år, sker nämligen i utvecklingsländernas urbana centra.

Singapore har gjort ovanligt stora investeringar i högteknologisk vattenrening.



FOTO: HANNS-PETER LOCHMANN/SCMPX

För nitton år sedan ledde jag en kurs om vattenhantering vid ett universitet i Bangkok. Jag strosade runt i den närmast oändliga staden och började fundera: Hur kan denna mångfald fungera? Varför ser städer ut som de gör och hur länge kan allt fortsätta? Senare dök samma frågor upp i huvudet när jag kom till Jakarta, Beijing, Singapore, Kairo, Istanbul och Mexico City. Mitt intresse för megastäder i u-länder fick allt större proportioner.

På den tiden bodde 308 miljoner människor i världens megastäder. Dagens uppskattningar säger 507 miljoner, en ökning med 64 procent på nitton år. Enligt FN är en megastad en befolkningsskoncentration på 5 miljoner invånare eller mer, och 8,5 procent av mänskligheten bor nu i megastäder.

Det är städerna som dominerar befolkningstillväxten. Urbaniseringens kanske mest dramatiska inslag är de stora befolkningsskoncentrationerna som tycks växa upp som svampar i utvecklingsländer. Allra mest påfallande är urbaniseringens konsekvenser i låginkomstländerna där förändringstakten är mycket snabb (*figur*).

En megastad är en jättelik organism med sin egen speciella metabolism. Här finns naturens egna biogeokemiska och ekologiska cykler, men stadens metabolism är dessutom till stora delar beroende av grenverk skapade av människan, som tillsammans bildar enorma tekniska, institutionella, ekonomiska och sociala system som säkrar stadens fortlevnad.

Vattnet och den sanitära infrastrukturen är en nyckelkomponent i allt detta. Uppskattningarna av tillgången på vatten och sanitet av god kvalitet i världens urbana områden visar markanta skillnader (*tabell*). Alla tycks ändå överens om att det rör sig om ett gigantiskt problem. Att minska antalet människor som har otillräcklig tillgång till vatten är ett av FN:s millenniumsmål, men experterna är oense om problemets verkliga dimensioner.

Megastäder är ofta något bättre försörjda med vatten och sanitet än andra, och små städer i u-länder har genomgående större

vattenproblem. Tillgången på vatten ges prioritet medan sanitet och avloppshantering uppmärksammas avsevärt senare. Förekomsten av sanitet och avlopp står i relation till inkomstnivåerna, men här finns många undantag. Särskilt bekymmersamt är läget i Afrika.

I traditionella agrarsamhällen återvinns oftast organiskt material, näringsämnen och annat, medan enorma mängder varor och material transporteras lång väg till användarna i staden. Materialen returneras emellertid inte till sina ursprungliga ekosystem senare utan lämpas i stället av i de befolkningstäta områdenas närmaste omgivning.

Vattnet fungerar som den viktigaste bäraren av detta avfall. Förorenat vatten blir mindre användbart för människorna och naturen, och i bland tar detta drastiska proportioner. Vatten- och luftkvaliteten i flertalet megastäder i u-länder skapar omedelbara hälsorisker.

LÅT OSS GRANSKA sju storstadsområden. Varje område har sina specifika problem och samtliga sju är extremt intressanta!

I Dhaka, Bangladesh, är ytvattnet och grundvattnet kraftigt förorenat, med allvarliga hälsoproblem som följd. Stadens vattenförsörjning och sanitära förhållanden präglas av massiva brister, och problemen förvärras av ofta återkommande dramatiska översvämningar. Myndigheterna har byggt upp system för att ta hand om översvämningssvatten, men inte lyckats hålla jämna steg med den kraftiga befolkningsökningen. För några årtionden sedan täcktes Dhaka av ett nätverk med 24 kanaler och drog nytta av stora naturliga våtmarker i närheten. Detta var tillräckligt för att hålla skadorna efter översvämningar på en rimligt låg nivå, men stadens senare oplanerade utbredning har slagit sönder infrastrukturen som ska hantera översvämningssvatten.

Vatten är en vara med kommersiell potential – särskilt bland nyanlända stadsbor vars gamla traditioner och vattenrättigheter har urholkats. I Karachi i Pakistan betalar stadens fattiga ibland fyrtio gånger det

➤ officiella priset för vatten som saluförs av ambulering försäljare. Stadens medelklass och överklass får rörlingsvatten till sina hem och betalar det officiella priset. Andra får ofta hålla till godo med privata brunnar vars vatten kommer från läckande avloppsledningar och andra urbana källor. Med stora hälsorisker som naturlig följd.

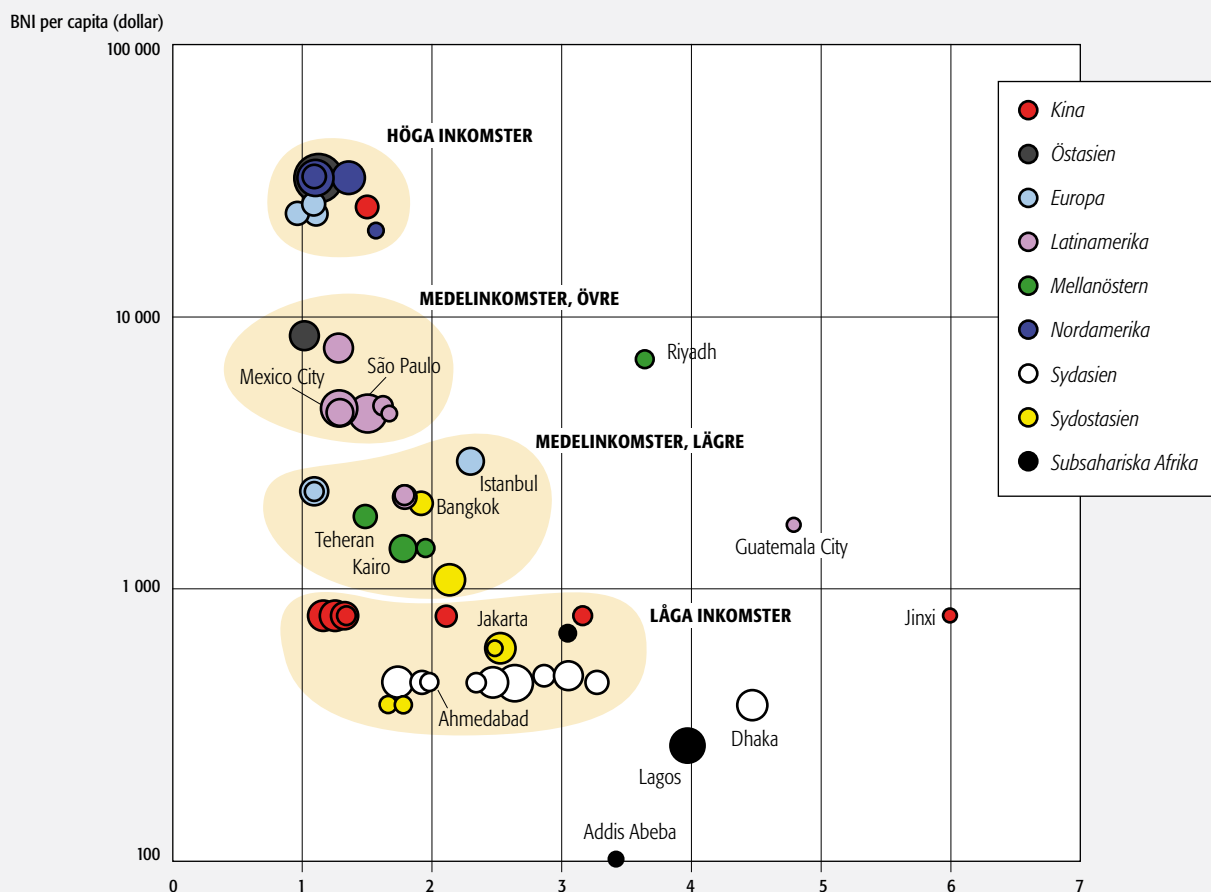
Grundvattnet har hårdexploaterats i Bangkok, vilket lett till sjunkande marknivåer och inträngande saltvatten. Nätverken för vattendistribution har byggts ut de senaste tjugo åren, och restriktioner har införts för pumpningen av grundvatten. Men förbättringarna har urholkats genom att staden

snabbt brett ut sig, och i dag används därför ännu mer grundvatten.

Mexico City byggdes på samma plats som aztekernas gamla huvudstad, i en dalgång omgiven av berg. Ett fördelaktigt läge för en gammal stad men en kraftig nackdel för dagens megastad. Den snabba tillväxten har försämrat människors livskvalitet i staden, som blivit överbefolkad, kraftigt förorenad, med allvarlig brist på vatten och andra grundläggande tillgångar. Endast 9 procent av Mexico Citys avloppsvatten bearbetas.

Denna enorma stad saknar strategier för integrerad hushållning med vattenresurser. Underhållet är eftersatt och det sker ingen

Figur. Megastädernas tillväxt, deras storlek och bruttonationalinkomst (BNI) per capita och år.



Befolkningstillväxt 2000–2015. Siffran 1 längs x-axeln innebär ingen tillväxt alls, 2 att befolkningen fördubblas, 3 att den tredubblas – och så vidare.

systematisk utbyggnad av vattnets infrastruktur. Häftiga regn har gjort att floder – som i dag är öppna kloaker – svämmar över till bebyggda områden där främst fattiga människor utsätts för hälsorisker. Avloppsvattnet har dränkt bostadsområden på grund av skadade ledningar. Att bygga upp nödvändig infrastruktur som försörjer megastaden med alltmer vatten är socioekonomiskt och miljömässigt ohållbart. Kostnaderna skjuter i höjden och vinsterna skördas främst av de välbärgade.

Johannesburg ligger på en bergskam vid två stora floders övre lopp: Oranjefloden och Limpopo. Här finns inte någon användbar stor flod i närheten, men stadens aktiviteter får internationellt kännbara vattenpolitiska konsekvenser. Det mycket ogynnsamma geografiska läget beror på att Johannesburg vuxit upp runt sina guldgruvor. Gruvbrytningen har skadat framför allt grundvattnets kvalitet, samtidigt som problemen med yt-vatten eskalerar på grund av det kommunala avloppsvattnet. I den sydafrikanska delen av Limpopos flodbassäng finns drygt tusen övergivna gruvor som läcker tungmetaller och svavel och försurar vattnet. Detta får allvarliga konsekvenser för vattenanvändarna, lokalt och internationellt, och för naturen. Avloppsvattnet skapar en accelererande över-

gödning, vilket också påverkar Botswana och andra länder längs flodens nedre lopp.

SINGAPORE HAR tagit det ofattbara språnget från fattig hamnstad till ett ultramodernt affärscentrum för hela Sydostasien. Dagens vattensystem är lika förbluffande. Den lilla Singapore-ön är rent fysiskt alldeles för liten för att kunna förse de nästan fem miljoner invånarna med vatten. Sedan 1961 finns ett hundraårskontrakt med grannen Malaysia om import av vatten. Staden växer snabbt och myndigheterna vill minska beroendet av Malaysia. Därför har man satsat konsekvent på tekniska och administrativa förbättringar inom vattensektorn.

Singapore ligger i topp bland världens storstäder i fråga om att reducera sina vattenförluster; vattenkonsumtionen per capita har minskat avsevärt genom en sträng tariffpolicy; öns grönområden skyddas konsekvent och vattentäkterna hålls i mycket gott skick. Dessutom har staden gjort stora investeringar i högteknologisk vattenrening. Begreppet *NeWater* har introducerats för att övertyga invånarna att godta återvunnet avloppsvatten – behandlat avloppsvatten används nämligen i allt högre grad som bas i vattensystemet. Slutligen förlitar man sig mer och mer på avsaltat havsvatten.

FOTO: O LUJ VARIS



Drömmar och verklighet för många av Beijings invånare.

➤ Beijing ligger på gränsen till Gobiöknen, ett utmanande läge om man ser till vattenförsörjningen. De naturliga vattenresurserna har länge överutnyttjats och grundvattennivån har sjunkit, från några meter under markytan till drygt femtio meter under ytan. Projekt har skapats för att överföra vatten långväga från Chang Jiang-flodens bassäng, drygt hundra mil söder om Beijing. Dessa kanaler ska få kapacitet att överföra mer vatten till de torra nordkinesiska slätterna än till och med den mäktiga floden Nilen förmår leverera.

Men stadens, och landets, modernisering de senaste tjugo åren har skapat nya spelregler. Ursprungsidén var att vattenresurserna skulle planeras centralt och garantera samtliga delar av Kina tillräckligt med vatten med hjälp av en gigantisk infrastruktur. I dag är det ekonomisk rationalitet och miljö som styr i mycket högre grad. Beijings myndigheter vill inte köpa dyrbart vatten från detta överföringssystem och därmed bli medansvariga för ett riskabelt ekologiskt och ekonomiskt projekt. I stället är man böjd att investera i högteknologisk infrastruktur som inkluderar efterfrågestyrd vattenhantering, minimerade förluster från nätverk och andra delar av systemet – samt höggradig rening av avloppsvatten och till och med återanvändning av vatten. De ansvariga i Beijing tycks slå in på samma väg som Singapore.

Exemplen ovan visar att megastäderna står inför enorma och snabbt växande utmaningar. Vattenproblemen kan tyckas nästan oöverstigliga, men här finns även goda erfarenheter som ger anledning till viss optimism om människors livsvillkor i framtiden.

Många megastäder är ekonomiska och politiska centra, med större förmåga att hantera sina vattenbehov än flertalet andra städer har. Samtidigt skapar städernas enorma storlek allehanda oförutsägbara svårigheter. Vidare är det inte alla som drar till sig tillräckligt med investeringar och som har sådan ekonomisk och politisk styrka att de förmår hantera utmaningar på ett bra sätt. Ett stort antal mycket fattiga städer i Afrika, och nästa lika fattiga städer i främst Sydostasien, är på väg att bli megastäder – men de utvecklas inte till ekonomiska knutpunkter på global nivå. Problematiken med megastäder befinner sig bara i sin början, och det som sker i dag får stora konsekvenser för en stor del av mänskligheten några årtionden framåt.

MAKROEKONOMISK TILLVÄXT är en förutsättning för att kunna minska fattigdomen. UN HABITAT (FN:s organ för boende och bosättning) hävdar att den urbana fattigdomen är mycket mer känslig för makroekonomiska svängningar än fattigdomen på landsbygden är. Singapore och kinesiska megastäder är

Tabell. Människor i Afrika, Asien och Latinamerika som beräknas sakna vatten och sanitet av godtagbar kvalitet – eller som inte upplevt någon förbättring i detta avseende. Siffrorna visar dels antal miljoner människor, dels deras procentuella andel av totalbefolkningen. Beräkningar gjorda år 2000 av WHO och Unicef (vänstra delen) samt 2003 av UN-HABITAT (högra delen).

	<i>Saknar vatten (miljoner människor resp. procent)</i>	<i>Saknar sanitet (miljoner människor resp. procent)</i>	<i>Saknar vatten (miljoner människor resp. procent)</i>	<i>Saknar sanitet (miljoner människor resp. procent)</i>
Afrika	44 (15 %)	46 (16 %)	100–150 (35–50 %)	150–180 (50–60 %)
Asien	98 (7 %)	297 (22 %)	500–700 (35–50 %)	600–800 (45–60 %)
Latinamerika and Karibien	29 (7 %)	51 (13 %)	80–120 (20–30 %)	100–150 (25–40 %)

Källor: WHO och Unicef (2000) samt UN-HABITAT (2003)

goda exempel på att snabb ekonomisk tillväxt skapar nya möjligheter för miljöpolicy och infrastrukturpolicy – och för att bekämpa fattigdom. Att skapa sådan policy nationellt och internationellt är grunden för utveckling.

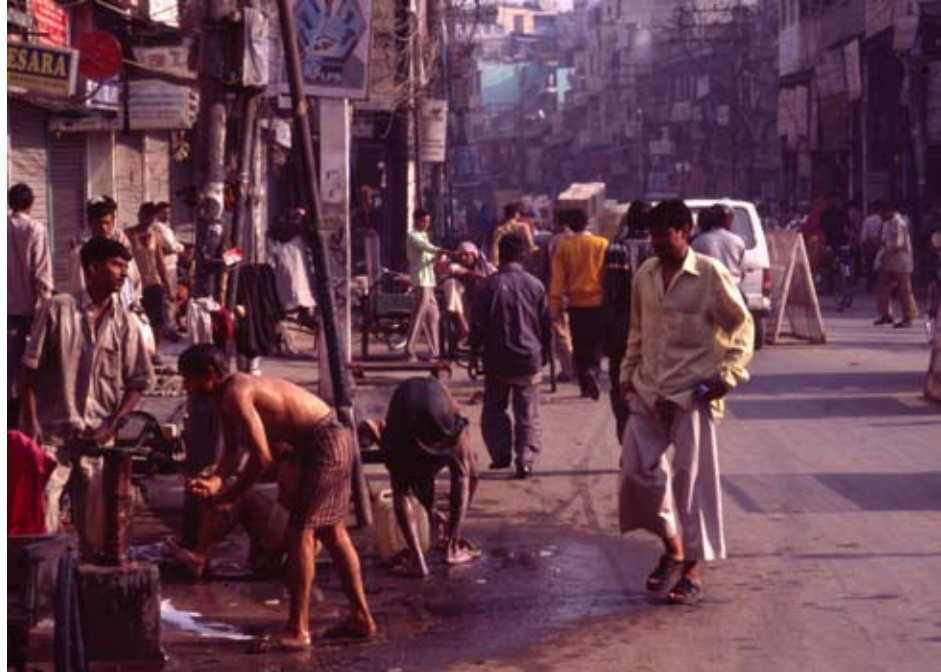
Olämplig infrastruktur och miljöhantering bromsar ekonomin och minskar omsorgen om miljön. Sociala system med stora klyftor mellan fattiga och rika ger samma verkan. Kraftfull strategisk planering är ett instrument som negligeras alltför ofta. Förvisso är det svårt att minska fattigdomen i städer om det saknas ekonomisk tillväxt, men ekonomisk växt leder inte automatiskt till mindre fattigdom. Sunda, målinriktade och socialt inkluderande policysatsningar – på till exempel utbildning – behövs i stora mått och satsningarnas effektivitet märks först på ganska lång sikt.

Institutionell kapacitet och styrningsförmåga samt politisk vilja att angripa vattenproblematiken är avgörande faktorer. I Singapore, São Paulo och Johannesburg, och i länder som Kina och Turkiet, har sådana prioriteringar redan gjorts. Ett negativt exempel är Jakarta vars myndigheter snarast söker undvika svårigheterna genom att lägga ut vattenhanteringen på två utländska privata operatörer. Företagen lyckas uppenbarligen inte göra stora hållbara vinster, och följaktligen förverkligas inte några utvecklingsplaner. Mexico City präglas av bristfällig policy för miljö, ekonomi och sociala frågor – och saknar långsiktiga strategier för sin vattenhantering.

Starka institutioner är A och O i sammanhanget. Målinriktade regeringsprogram med blicken riktad långt bortom kortsiktig ekonomisk rationalitet är en annan viktig faktor.

Megastäderna i utvecklingsländer präglas av enorma kontraster mellan växande slum, vars befolkning är beroende av den informella ekonomin och informella institutioner, och en modern sektor som snabbt globaliseras. Informella bosättningar och ekonomiska system är mest sårbara för ekonomiska konjunkturen, översvämning, torka och andra naturkatastrofer.

FOTO: OLLI VARIS.



Vattenpost i Delhi, Indien.

FN-organet UN HABITAT förespråkar "inkluderande" städer som är mindre uppdelade i sociala skikt. Tanken är naturligtvis god, men tyvärr tycks inte världen vara på väg mot ett ömsesidigt samhälleligt ansvarstagande utan snarare i annan riktning.

Olli Varis är professor vid Vattenresurslaboratoriet, Tekniska högskolan i Helsingfors.
Översättning: Leif Åberg.

LITTERATURTIPS

Lundqvist, Jan m.fl. (2005), *Water management in megacities*. *Ambio*, 34, sid. 269–270.

Tortajada, Cecilia m.fl. (2006), *Water Management for Large Cities*. London: Routledge.

United Nations (2002), *World Urbanization Prospects: the 2001 Revision*. New York: United Nations.

UN HABITAT (2003), *Slums of the World: The Face of Urban Poverty in the New Millennium?* Nairobi: UN HABITAT.

Varis, Olli (2006), *Megacities, development and water*. *Water Resources Development*, 22, sid. 199–225.

WHO/UNICEF Joint Monitoring Programme for Water Supply and Sanitation (2000), *Global Water Supply and Sanitation Assessment: 2000 Report*. Geneva: World Health Organization.

Sex scenarier för Stockholms framtid

För att staden ska bli energimässigt hållbar om femtio år behöver stockholmarnas energianvändning minska radikalt. Går det att föreställa sig ett civiliserat samhälle under sådana förutsättningar? I artikeln utreds förutsättningarna för den långsiktigt hållbara framtidsstaden.

Det går att räkna ut att stockholmarnas energianvändning behöver minska med cirka 60 procent fram till 2050, och sedan halveras igen fram till 2100, för att energisystemet ska kunna betecknas som ekologiskt hållbart.

Beräkningen bygger på antaganden om tillgänglig förnyelsebar energi och på att svenskarnas genomsnittliga energianvändning inte är högre än det globala genomsnittet – två förutsättningar som brukar kopplas samman med hållbar utveckling.

I praktiken innebär detta mycket hårdare krav än vad de politiska målsättningarna om minskade utsläpp av växthusgaser i Sverige brukar mynna ut i. Detta beror på att Sverige är välförsett med förnyelsebara energikällor, energi som i ett globalt hållbart samhälle till stor del exporteras. Energianvändningen i Sverige blir då alltså lägre än den totala energitillförseln i landet.

Exakta siffror kan alltid diskuteras, men huvudpoängen är att det handlar om mycket stora förändringar och i en annan riktning än den dagens samhälle följer.

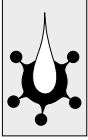
Beslut som fattas i dag om infrastruktur och bebyggelse får betydelse även på lång

sikt. Därför är det nyttigt att i tanken flytta sig till 2050 och försöka förstå hur ett samhälle ser ut som klarar de krav på begränsad energianvändning som vi inte vågar ställa i dag.

En framkomlig väg är att arbeta med framtidsbilder av samhällen som kan anses energimässigt hållbara på lång sikt. I boken *Bilder av Framtidsstaden*, utvecklar vi sex sådana framtidsbilder som ser olika ut beroende på hur invånarna använder sin tid och hur stadens struktur formas.

ENLIGT PROGNOSENA kommer Stockholm att växa med kanske 600 000 invånare, eller nästan 50 procent, fram till dess. Ökningen är så pass stor att den kan påverka stadens struktur. Man kan tänka sig olika principer för hur de nya bostäderna lokaliseras – i ett begränsat antal stora stadskärnor; i ett hundratal mindre centrum alldeles intill dagens pendeltågs- och t-banestationer; eller i några hundra områden med enfamiljs- och låghusbebyggelse.

I fortsättningen använder vi orden *Stadskärnor*, *Förstärkning* respektive *Låghus* för dessa tre alternativ.



Förstärkning innebär en stad som är väl anpassad för kollektivtrafik. Den ger också möjligheter till gemensamt utnyttjande av lokaler, fordon och tjänster, eftersom det handlar om ett tätt boende. Tätheten skapar dessutom förutsättningar att krympa bostädernas yta.



Stads kärnor påminner om Förstärkning i alla dessa avseenden, men blir ändå en helt annan stad. Stads kärnorna fungerar delvis som egna städer och varje stadskärna attraherar besökare från ett ganska stort omland.



Låghus skiljer sig tydligt från de andra två stadsstrukturerna. Det går inte att bygga Låghus med samma kvalitet på kollektivtrafiken som i Förstärkning och Stads kärnor. Och allt för mycket bilresande skulle innebära att energianvändningen inte kan minska tillräckligt. För att Låghus ska fungera hållbart måste resandet vara mindre än i de övriga. Det är något paradoxalt, eftersom en mer utspridd struktur i princip leder till mer resande. För att Låghus ska klara energikraven krävs att en hel del människor arbetar på distans. Antalet pendlingsresor minskar och de nya Låghusområdena blir förhoppningsvis så attraktiva att de boende inte vill åka därifrån för fritids- och serviceändamål.

FÖRUTOM STADENS FORM, spelar även människans levnadstempo stor roll för energianvändningen. I huvudsak finns två tendenser här. Den ena handlar om den jäktade, ständigt upptagna människan som fyller sin tid med allt fler aktiviteter och försöker hänga med i tidens nya möjligheter. Den andra tendensen är att söka sociala och sammanhängande upplevelser. En kritik av det som upplevs som en orimligt pressad vardag finns i bakgrunden. Uttryck för denna strävan efter ett lugnare tempo är *Slow city*-rörelsen och förslag om en genomtänkt tidspolitik.



Tendenserna kan sammanfattas i alternativen *Puls* och *Lugn*. Dessa två innehåller även olika syn på valet mellan att ta ut produktivtetsökningar i pengar eller i minskad arbetstid. I *Puls* arbetar människor i genomsnitt lika mycket som i dag och tjänar betydligt mer. Hushållen har alltså gott om pengar och kan konsumera mycket. Denna konsumtion måste vara inriktad på tjänster snarare än varor – men inte mer resande och större bostadsytor som ökad rikedom lett till tidigare. För miljön är det positivt att den högre ekonomiska aktiviteten i *Puls* ger utrymme för snabbare utbyte av energikrävande teknik och större investeringar i energisnål teknik.



Lugn tar en annan väg till låg energianvändning. Där är lönerna lika höga som i dag, men man jobbar 25 procent mindre. Tempot är alltså ett annat och konsumtionen är inte lika viktig för identitetsskapandet. I stället är det mer ihållande aktiviteter, mindre resande och lägre konsumtion som, tillsammans med ny teknik, ger energiminskningarna.

I var och en av de tre stadsstrukturerna Förstärkning, Stads kärnor och Låghus kan man tänka sig att vardagen främst präglas av antingen *Puls* eller *Lugn*. Med andra ord finns åtminstone sex grundscenarier för hur den långsiktigt hållbara framtidsstaden kan vara utformad.

Några av kombinationerna stadsstrukturtempo är lättare att föreställa sig än andra. Kanske knepigast är att se hur kombinationen Låghus–*Puls* kan fungera. I själva *Puls*idén finns ett sökande efter mening via en mångfald av ständigt nya intryck. Eftersom det finns mycket pengar i omlopp, blir höga priser antagligen enda sättet att hålla nere resandet i Låghus–*Puls*. Men om priserna blir så höga att de faktiskt håller resandet nere, är det svårt att se att människor skulle föredra Låghus framför Stads kärnor eller Förstärkning.

Framtidsbilderna ovan har en sak gemensamt: medvetenheten är så hög om



Förstärkning – regionen 2050 med ny bebyggelse huvudsakligen lokaliserad till 18 regioncentra.

Är framtidsbilderna orealistiska? Vissa kanske menar att det är helt orimligt att människor skulle dra ner mycket på köttätandet. Andra stegrar sig inför det minskade flygresandet, och ytterligare andra protesterar mot de minskade boytorna eller den optimistiska tekniksynen. Men någonstans måste energiminskningarna komma. Här ställs alla energikrävande aktiviteter mot varandra – ökar energianvändningen för någon, måste den minska lika mycket för någon annan aktivitet.

Vi har här inriktat oss på hushållen och vilka konsekvenser det kan få för människors vardag att reducera sin samlade energianvändning med 60 procent. Helhetsbilden står fast: vår förändrade energianvändning kommer att beröra alla områden av livet.

Dagens offentliga insatser riktas i stor utsträckning in på hur skadan av klimatför-

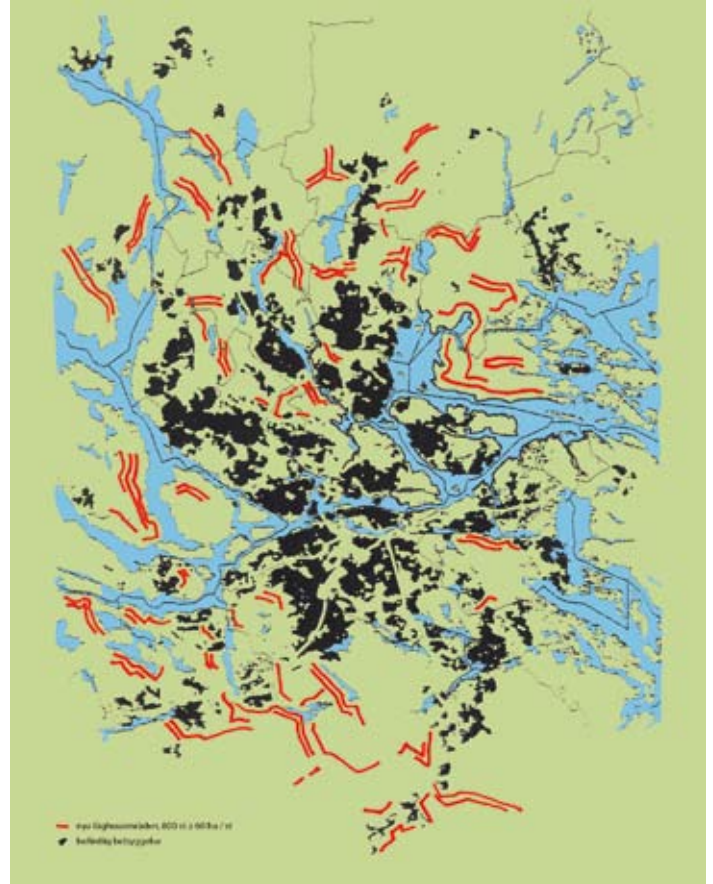
ändringarna kan begränsas. Det finns flera steg på vägen till ett hållbart samhälle. Ett steg är att se riskerna, ett annat är att begränsa kommande skador. Ett tredje är att synliggöra alternativ, att göra det synbarligen omöjliga tänkbart, och därmed möjligt. *Bilder av framtidsstaden* ger ett annat perspektiv på klimatförändringarna än de gängse.

Mattias Höjer är docent i miljöstrategisk analys vid Kungl. Tekniska Högskolan, Stockholm. *Anders Gullberg* är docent i sociologi och *Ronny Pettersson* är doktor i ekonomisk historia, båda vid Stockholms universitet.

LITTERATURTIPS

Gullberg, Anders, Mattias Höjer och Ronny Pettersson (2007), *Bilder av framtidsstaden – tid och rum för hållbar utveckling*. Eslöv: Symposion.

Pettersson, Ronny, red. (2008), *Bevämlighetsrevolutionen – Stockholms hushåll och miljöer under 150 år och i framtiden*. Stockholm: Stockholmia förlag.



Låghus – regionen 2050 med ny bebyggelse huvudsakligen lokaliserad till 400 nya låghusområden.

Regionen som varumärke

”Målsättningen är att Stockholm–Mälardalen ska bli ett nav i Östersjöregionen och spela en central roll för dess utveckling. Östersjöområdet är redan i dag Europas mest dynamiska och expansiva region och förutses bli en av de starkaste tillväxtregionerna i världen under det kommande decenniet.”

(Mälardalsrådets hemsida, den 28 april 2008)



FOTO: COLIN ANDERSON/BRAND X/CORBIS-SCAPIX

Det är Stockholm som ska framträda i marknadsföringen av Stockholm – Mälardalen, och därför får övriga kommuner ligga lite lågt.

Det inledande citatet ger en ögonblicksbild av den syn på regioner som dominerar i dagens Europa: regionen som tillväxtmotor, betydelsen av storlek och styrka, konkurrenstänkandet, självmedvetenheten och retoriken om att regionen är en vara som ständigt måste säljas. Det är en agenda som politik och planering på lokal och regional nivå har vilat på de senaste 10–20 åren.

Tillväxtagendan har påverkat samhällsorganisationen på regional nivå och i kommunerna. Uppgifter som tidigare vilat på en enskild kommun hanteras oftare i samverkan mellan två eller flera kommuner och dessa grupperingar kan sedan samarbeta över större geografiska områden.

Så stiger det upp nya regionala institutioner som är en följd av att politik och planering alltmer inriktas på internationell konkurrens. Stockholm Business Alliance (SBA) och Mälardalsrådet hjälper oss att fånga hur detta kan gå till mer konkret.

MÄLARDALSRADET är en intresseorganisation för kommuner och landsting i Stockholms, Uppsala, Örebro, Västmanlands och Södermanlands län, och rådets syfte är att främja Stockholm–Mälardalsregionen som attraktiv framtidsregion.

Stockholm Business Alliance är ett partnerskap av kommuner knutet till Stockholm Business Region, ett kommunalt bolag i Stockholms stad. Fyrtiosex kommuner från sju län är medlemmar och de betalar en medlemsavgift på 4 kronor per invånare och år. Det finns ingen geografisk avgränsning för vilka kommuner som får vara med utan det är en fråga om betalningsvilja. Några medlemskommuner (Karlskoga och Ludvika) ligger mer än 20 mil från Stockholm. På så vis utgör Stockholm Business Alliance ett slags självorganiserande region.

Alliansen har bildats ”för att fördjupa och utveckla det lokala såväl som det regionala, näringspolitiska arbetet”. Internationellt marknadsför man sig under det gemensamma varumärket *Stockholm – the Capital of Scandinavia*. Målet är att år 2010 ska Stockholm–Mälardalsregionen vara:

- Norra Europas ledande tillväxtregion
- En av de tre bästa regionerna i Europa på internationell marknadsföring
- Den region i Europa som har den bästa investeringsfrämjande verksamheten.

De deltagande kommunerna får med viss regelbundenhet förfrågningar från företag som är intresserade av att investera och som söker en lokalisering. Samma förfrågan går till alla medverkande kommuner och det är sedan upp till den enskilda kommunen att reagera. En kommun som vill vara med måste snabbt kunna precisera sina egna möjligheter att uppfylla kraven på till exempel arbetskraft, lokaler, närhet till flygplats, bredbandskapacitet och transportvägar. Men kommunerna är medvetna om att samma förfrågan kan gå ut över stora områden, ibland i många länder.

SBA strävar också efter att förbättra kommunernas näringslivsarbete, särskilt med inriktning på hur intresserade investerare tas emot.

I forskningsprojektet *Det dolda kommunsystemet* har bland annat Stockholm Business Alliance studerats. Intervjuerna visar att det viktigaste för medlemskommunerna är att de kommer med i ett sammanhang som svarar mot globaliseringstanken. Förfrågningarna från fjärran företag känns stora och avlägsna men i kommunerna syns det betydelsefullt att få dem, att vara med som en verklig part i den del av ekonomin där man uppfattar att mycket av tillväxtkraften finns. ➤

Artikeln är sprungen ur det pågående forskningsprojektet *Det dolda kommunsystemet* vid Institutet för Framtidsstudier. Slutrapporten kommer i september 2008. Projektet har haft finansiering från Formas och Sveriges Kommuner och Landsting.

➤ I många kommuner finns en direkt stolthet över detta och man tycker att man bytt upp sig: "Det är lite som att vara nyförälskad, vi har nu lämnat andra, lokala samarbeten för att satsa på det här."

Till stoltheten hör att få vara en fullvärdig part: "Vi är komplementära med Stockholm, vi konkurrerar inte med Stockholm för vi har andra starka sidor än Stockholm har", säger en representant för en småkommun i Stockholm-Mälardalsregionens periferi. Längre bort från Stockholm, där det inte finns någon naturlig anknytning till storstaden, tycks det finnas en stor iver att tänka bort avståndet: "Jo men vi har inte så förfärligt många mil till Västerås och det hör ju numera till Stockholm, det kan väl ingen förneka."

Det är annars uppenbart att Karlskoga, Ludvika och Gävle inte är en del av Stockholm. Vad är det som får dem att vilja "ansluta sig" och betala för att samverka under devisen *Stockholm – the Capital of Scandinavia*? Är syftet att uppnå konkreta fördelar? Eller är det ett identitetsskifte där kommunen försöker förflytta sig från en position i något slags periferi till att få en tillhörighet innanför tillväxtcirkelarna?

FÖR BARA TIO ÅR SEDAN hade denna rörelse mot centrum varit närmast otänkbar. Vid Mälartinget i Eskilstuna 1997 var balansen mellan Stockholm och övriga Mälardalsregionen en viktig fråga. Kommuner i Bergslagen längst bort från huvudstaden var missnöjda med att det var för mycket Stockholmsfrågor i Mälardalsrådet. Flera undrade om det var värt medlemsavgiften att vara med.

I Mälartingets inledningsanförande kommenterades detta av Carl Cederschiöld, dåvarande ordförande och borgarråd i Stockholms stad: "När det regnar på prästen så skvätter det på klockaren." Budskapet var att kommunerna i Mälardalsregionens utkanter måste lära sig att Stockholms tillväxt är till nytta för alla. Deras chans är att delta och hålla sig inom den sfär som stimuleras av en växande huvudstad.

I dag har detta synsätt fått ett närmast fullständigt genomslag. Stockholm Business Alliance är ett exempel på hur Stockholmsbetoningen uppfattas som en tillgång långt bortom huvudstaden. Alla viktiga aktörer, lokalt och regionalt tycks stödja namnbytet från Mälardalsregionen till Stockholm-Mälardalsregionen. I devisen *Stockholm – the Capital of Scandinavia* har man valt en marknadsföring som inte ens nämner att det finns ett omland, en region av samverkande kommuner i partnerskap. Stockholm är viktigast och Karlskoga, Ludvika och andra kan ansluta sig till dess identitet och samtidigt dölja sin egen.

Den kanske mest tydliga markören för geografisk tillhörighet är en flagga. Vad skulle det innebära om kommunledningen i till exempel Smedjebacken hissar flaggan *Stockholm – the Capital of Scandinavia* på kommunhuset? Är det en signal till medborgarna att Smedjebacken inte riktigt duger längre, att det är dags att tona ner den lokala identiteten?

Kanske är det på sikt svårt att kombinera en lokal identitet, sedimenterad under århundraden, med den Stockholmsidentitet som anses effektiv i marknadsföringen i Asien och USA. Tanken är att investerare på de fjärran tillväxtmarknaderna som vill investera i Nordeuropa, eller the Baltic Sea region eller *Stockholm – the Capital of Scandinavia*, ska uppfatta den enskilda kommunen just som en del av Stockholm. På en Svergekarta i Kina kanske Smedjebacken ser ut som en stadsdel i Stockholm.

I LOKALSAMHÄLLET bryter den nya tillhörigheten mot sunt förnuft. Medborgarna "vet" att kommunen i Bergslagsbygd tjugo mil bort inte är en del av huvudstaden. Kanske vill inte invånarna att kommunens egen karaktär ska gömmas undan. Flaggan bör således inte hissas på det egna kommunhuset utan på "avlägsna marknader" där den kan fullgöra uppdraget som nödlögn i globaliseringens tjänst.

Så blir tillväxtpolitiken en kraft som drar isär och på sikt kanske eroderar den lokala

och regionala identiteten. Eller också blir tillhörigheten till Stockholm en tillfälligt påklitrast etikett som snart faller av.

I vår studie av Stockholm–Mälarenregionen ser vi att globalisering inte är en utifrån eller uppifrån kommande kraft – utan snarare en process som skapas i samspel mellan aktörer på olika nivåer. Att kommuner långt bortom det naturliga Stockholmsområdet väljer att medverka på Stockholms villkor visar att den internationella orienteringen ges hög prioritet. Marknadsföring på världens tillväxtmarknader har vuxit ut som en kommunal uppgift och kanske till och med uppfattas som den enda möjliga vägen för kommunal näringspolitik.

Det är *föreställningen* om globaliseringens effekter som på så vis omvandlas till en verklig politik. Det knyter an till vad den tyske

Marknadsföring på världens tillväxtmarknader har vuxit ut som en kommunal uppgift.

sociologen Ulrich Beck kallat saktvångets politik, att politiken avvärjas när den presenteras som en tvingande anpassning till den framvällande globaliseringen.

Mälardalsrådet är en annan institution som vilar på tanken att regioner i första hand är konkurrenter. Rådet har kommuner och



Stockholm Business Alliance har i dag (maj 2008) 46 medlemskommuner. Alliansens varumärke till höger i bild.

- landsting som medlemmar och bär en vision om att Stockholm–Mälarenregionen ska bli en av världens ledande tillväxtregioner under det kommande decenniet. Dit är det emellertid långt.

Den samlade bild som vuxit fram i våra delstudier i projektet *Det dolda kommunsystemet* är att Stockholm–Mälarenregionen inte är en funktionell region i några viktiga avseenden. Den avgränsar inte en arbetsmarknad, speglar inte näringslivskluster, den är inte en naturlig region för sjukvård och den svarar inte mot vardagslivets geografi för invånarna.

Regionens politiska organisation är svag eftersom inga egentliga frågor utöver kunskapsutbyte, lobbying och marknadsföring har förts till den nivån. Eftersom marknadsföringen bygger på samsyn, ett varumärkestänkande, måste visionen om Stockholm–Mälarenregionen renodla de få genuint gemensamma frågorna: kravet på bättre kommunikationer och den gemensamma berättelsen om att detta är en region. Utan

samsyn kan inte storregionen utveckla sitt varumärke som ska ge ett försteg i den globala konkurrensen. Därför kan arbetet i Stockholm–Mälarenregionen i sin nuvarande form inte bli särskilt konkret.

Stockholm–Mälarenregionen är emellertid ett konstruktivistiskt projekt. Det är inte bara det faktiska varjedagliga utbytet i regionen som bestämmer graden av regionalisering. Visionen rymmer en stark idé om att regionen kommer att kunna ta form i landskapet "om vi bara lyckas beskriva den som en region".

Arbetet med att beskriva och formulera Stockholm–Mälarenregionen riktar sig inåt mot regionen och är ett sätt att forma en regional identitet baserad på samsyn. Mälardalsrådets uppgift har beskrivits som dansarrangörens. Det ska erbjuda mötesplatser, stärka personliga och professionella nätverk. Det är vad vi kan kalla nätverksstyrning. Men att konstruera bilden av en region ses också som nödvändigt för att kunna förverkliga Mälarenvisionens strävan att få staten



FOTO: Ulf PAUL

En stark kommunal identitet – Ludvika stadshus ritat av Cyrillus Johansson 1934.

att prioritera Stockholm–Mälarenregionen högre och att etablera den på avlägsna kapitalmarknader som ett investeringsområde.

En viktig deluppgift blir då att arbeta in föreställningen att det redan är en fungerande region. På konferenser, på hemsidor, i intervjuer, i skriftliga dokument och så vidare framställs en alltmer enhetlig bild av Stockholm–Mälarenregionen. Det finns gott om exempel på övertoner när regionens betydelse framhävs (den framställs som ett viktigare ekonomiskt centrum än till exempel Berlin, Rom och Madrid) och när det gäller hur sammanvävd den faktiskt är.


På Mälardalsrådets hemsida beskrivs hur man skapat "ett kaxigt gemensamt varumärke" genom att etablera devisen *Stockholm – the Capital of Scandinavia* med utsträckning ända till Gävle och Karlskoga:

Vi saknar fortfarande berättelsen om hur vi blivit Skandinaviens huvudstad och ledande region. Tills nu. Vi är alldeles övertygade om att vi nu har hittat vår regions gemensamma historia. Berättelsen om den internationella, rörliga och innovativa regionen. En berättelse som är lika giltig för finansplatsen Stockholm som för industriorterna i Bergslagen.

www.malardalsradet.se (mars 2008)

Det är inte fråga om att bygga vidare på en historiskt förankrad regional identitet. I stället formas en nutida berättelse om en internationell och innovativ region, och för att kunna sälja berättelsen, *story selling*, måste det först skapas en gemensam historia. Därför vänder sig Mälardalsrådet till studentkårer, marknadsförare, näringslivschefer och ledande regionpolitiker för att få hjälp med vad som kallas *story shaping*.

Här finns en pragmatisk logik: det passar i både identitetsbygget, lobbyarbetet och den internationella marknadsföringen. I brist på makt över reella resurser och förutsättningar att skapa en region byggd på sociala och ekonomiska aktiviteter i landskapet skapas i stället historien om en region.



Tanken på regionen som ett varumärke är inget specifikt för Stockholm-Mälarenregionen. Det är snarare en stark internationell trend.

Tanken på regionen som ett varumärke är inget specifikt för Stockholm–Mälarenregionen. Det är snarare en stark internationell trend. Andra svenska regioner arbetar också med marknadsföring, ofta som en aspekt av regional utveckling, ett komplement till mer konkreta insatser.

När regionen görs till ett varumärke, måste den beskrivas med ett starkt förenklat budskap riktat mot fjärran marknader och mot andra politiska nivåer, framför allt mot staten. Varumärket kan bara bli starkt om det bärs gemensamt och därför omges det av ett krav på konsensus bland regionens beslutsfattare.

Varumärkestänkandet tycks stå i motsats till regionen som en demokratisk arena där olika idéer och intressen kan brytas mot varandra. Varumärket tenderar att kolonisera framtiden genom att låsa fast den i ett fåtal begrepp som alla aktörer förväntas hålla sig till. Det riskerar att bli ett starkt konserverande förhållningssätt.

Erik Westholm är professor i kulturgeografi och forskningsledare vid Institutet för Framtidsstudier.

Konsten att välja sitt eget liv

Ungdomstiden uppfattas som en framtidsinriktad livsfas. Flertalet stora beslut återstår att ta och man förväntas drömma, planera och välja. Framtiden ligger vidöppen – eller gör den inte det? När ungdomar berättar om sina liv blir det tydligt att tidigare erfarenheter spelar stor roll för vad de hoppas på och strävar mot. Berättelserna bär också tydliga spår av kollektiva föreställningar om hur det ideala livet bör se ut.



FOTO: JOHAN GUNSEJUS/SCANPIX

Att stanna kvar på uppväxtorten, börja jobba på Ica och få barn tidigt kan aldrig vara ett fritt val. Eller kan det vara det?

Emma är 22 år. Tre innehållsrika år har gått sedan hon slutade gymnasiet. Emma har gjort flera lite längre resor, haft några småjobb och tagit en ettårig journalistutbildning. Nu bor hon tillfälligt i Paris där hon jobbar som telefonist på ett skandinaviskt företag. Om framtiden vet Emma bara att hon vill dela den med Mike som hon träffade på en av resorna. I övrigt är det mesta ganska öppet. Och så kan det gärna få vara ett tag till, tycker hon.

Emma vet varken var hon vill bo eller vad hon vill jobba med i framtiden, men det är inte något större problem. Hon tror att det kommer att lösas sig med tiden, och att hon nog inte är ensam om att tänka så.

– Jag tror inte det är så många människor som väljer att ”jag ska jobba med det här”, och så blir det så. De flesta halkar nog in på någonting och så visar det sig att det passar dem. Och så hoppas jag att det blir för mig också.

Hur hade Emma resonerat om hon inte hade haft Mike, sitt tillfälliga jobb och tryggheten i form av en väl fungerande ursprungsfamilj? Frågan är hypotetisk men berättigad. De erfarenheter en människa bär med sig har avgörande betydelse för hur hon förhåller sig till framtiden.

Jag har inom ramen för flera forskningsprojekt följt Emma och ett tjugotal av hennes tidigare klasskamrater under tio år, från sista terminen i grundskolan tills de hunnit en bit in i vuxenlivet. Emma och de andra har, som 15-, 17-, 22- och 25-åringar, vid längre intervjuer berättat om sin bakgrund och delat med sig av tankar om nuet och framtiden.

I fokus för den senaste studien står främst ungdomarnas berättelser om att bli och vara vuxen. Här blir det tydligt dels hur komplexa framtidsbilder kan vara, dels hur sådana bilder formas i samspel med nu och då.

Åren mellan 15 och 25 är viktiga i de flestas liv. Man frigör sig från föräldrarna och familjen för att börja skapa ett liv och en identitet som vuxen.

Vad det innebär att bli och vara vuxen, tycks dock allt mindre självklart. Ungdomar handlar eller förväntas handla på ett sätt som tidigare var förbehållet vuxna, samtidigt som det tar allt längre tid att etablera sig i samhället. Ungdomstiden har förlängts. De ser fler valmöjligheter men möter också fler krav på att själva orientera sig i en omvärld som beskrivs som allt mera komplex och individualiserad. Framtiden läggs, på gott och ont, i den enskildes händer.

Sociologen Alberto Melucci karakteriserar tonåren som den period då människan börjar uppfatta tid som en meningsfull dimension av den egna identiteten. Upplevelsen har både biologiska och kulturella förtecken. Kroppen förändras samtidigt som omvärlden ställer krav på mognad och ansvarstagande. Man börjar ana vad det betyder att befinna sig i den process som ett livslopp utgör, vad det innebär att födas, leva, åldras och dö.

INOM ÄLDREFORSKNINGEN har behovet att blicka tillbaka, sammanfatta och reflektera över livet lyfts fram som en väsentlig dimension av själva åldrandet. Den som är ung förväntas i allmänhet inte ha samma behov att se tillbaka.

Men under intervjuerna med Emma och de andra blev det tydligt att också ungdomar ägnar sig åt tillbakablickande reflektioner. Jag har därför valt att se mina långa och återkommande intervjuer som deras livsberättelser. Därmed inte sagt att unga människors berättelser fungerar på samma sätt som de äldres. De ungas livsberättelser har fler öppna dörrar mot framtiden.

Historikern Reinhart Koselleck talar om spänningen mellan erfarenhetsrum och förväntanshorisont som en aspekt av historisk tid. Begreppsparet erfarenhet–förväntan kan även användas för att förstå hur enskilda personers förhållande till det egna livet, tiden och åldrandet förändras under livets gång. En människas samlade erfarenhet innehåller både rationellt bearbetade hågkomster och omedvetet tillkomna minnen. Den bottenar i egna upplevelser och i erfarenheter förmedlade av andra.

➤ På liknande sätt kan förväntan rymma både rationell analys och känslor som längtan, hopp och fruktan. Förväntan kan hämta näring i tidigare erfarenheter men lika gärna i impulser från andra håll. Erfarenheter skapar förväntningar. Det erfarenhetsrum en människa refererar till kan dock aldrig helt bestämma hennes förväntanshorisont. Erfarenhet och förväntan samspelar, men är inte symmetriska.

Den unga människan har naturligtvis begränsad erfarenhet – men förhoppningsvis många år kvar att leva och en mängd förväntningar inför framtiden. Omvänt kan den äldre människan se tillbaka på en mängd erfarenheter, samtidigt som hennes återstående liv inte tillhandahåller så stort utrymme för förväntningar.

Grunden för att berätta om det egna livet ligger i förmågan att minnas, sortera och koppla ihop minnen till en berättelse. Såväl

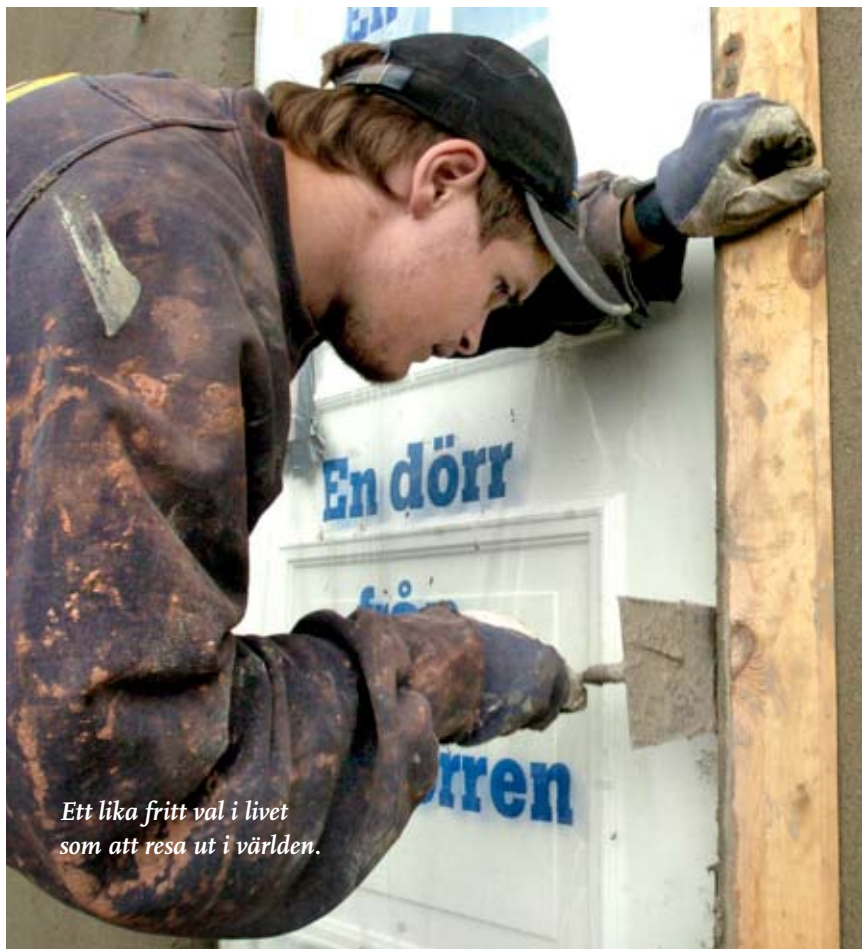
förståelsen för det som varit som för det som kommer formas utifrån vår självförståelse i nuet. I takt med att livet fortskrider är vi tvungna att revidera våra livsberättelser, omtolkningar som också alltid utgår från nuet. Att leva innebär ur det perspektivet att befinna sig mitt i en pågående berättelse om det egna livet.

Skapandet av en livsberättelse är en kulturbunden process. Olika kulturer tillhandahåller skiftande redskap för berättande, som olika formelement eller skilda förklaringsmodeller. Berättaren utgår i allmänhet från kollektiva kulturella föreställningar om vad som är viktigt och vad som bör finnas med i livsberättelsen. Att utvärdera sitt förflutna och att planera för framtiden handlar i mångt och mycket om att förhandla med sådana kulturella modeller för hur livet bör eller inte bör vara.

Att det är så är inte förvånande – så fungerar allt berättande. Utan färdiga kategorier skulle det vara svårt både att berätta och att tolka andras berättelser. Samtidigt måste vi vara uppmärksamma på att kategorierna har en starkt styrande verkan. Så bygger till exempel det gängse sättet att framställa våra liv som individuella självbiografier på föreställningen att livet är ett individuellt utvecklingsprojekt. Det är i hög grad en västerländsk syn.

PÅ LIKNANDE SÄTT finns det färdiga kategorier när vi talar om framtiden. Det finns en utbredd föreställning om vad det innebär att bli vuxen och vad som utgör viktiga steg längs vägen till vuxenlivet. Vi föreställer oss gärna att vägen går via flytt hemifrån, utbildning, resor, arbete, bostad och familjebildning. Människors, och inte minst ungas, sätt att förstå sig själva som en del av ett livslopp konstrueras i hög grad genom den typen av övergångar.

Av tradition har övergången mellan ung och vuxen betraktats som en linjär process. En lång rad forskare har dock visat att det i stället handlar om en rad övergångar som pågår parallellt men också flätas in i varandra på människans väg till allt större ekonomiskt



*Ett lika fritt val i livet
som att resa ut i världen.*

oberoende och ökande personlig autonomi. Exempelvis kan detta med att flytta hemifrån ofta vara utdraget över flera år. Många varvar studier, resor och arbete, och ibland är de kanske arbetslösa.

I mitt intervjumaterial finns en klar skillnad mellan ungdomarnas sätt att tala om det förflutna och framtiden som 15- och 17-åringar respektive som 22- och 25-åringar. Gymnasietiden framstår som en period där många avgörande val aktualiseras och där utrymmet för reflektion stundtals är stort. Samtidigt ligger de verkliga valsituationerna längre fram i tiden, och därför ter sig framtiden ganska abstrakt. Som 22- och 25-åringar har ungdomarna tagit en del avgörande beslut. De har passerat några av de stadier som har status av övergångsmarkeringar mot vuxenlivet. Framtiden har blivit en realitet.

I intervjuerna framträder ett par mer eller mindre tydliga "livsmanus", kulturella modeller för det ideala respektive det icke ideala livet. Ungdomarna relaterar till sådana manus både när de talar om det som varit och om framtiden. De tar spjörn mot dem för att understryka vad de vill och inte vill i framtiden, och för att utvärdera sina egna och andras redan gjorda val.

DET POSITIVT LADDADE livsmanuset säger att man bör skaffa sig utbildning, åka ut och resa, etablera sig på arbetsmarknaden och ha någonstans att bo innan det är dags att bilda familj. Vidare att en ung människa bör röra sig fritt och skapa sin identitet oberoende av rumsliga villkor.

Detta livsmanus svarar mot de senaste decenniernas växande utbildningskrav och talet om en ökande globalisering. Det tar tid att bli vuxen, och direkt inskrivet i manus finns tanken om en förlängd ungdomstid. Så har det också blivit en norm att vänta med att skaffa barn till 30-årsåldern.

Det andra tydliga livsmanuset fungerar som en antites till det föregående. "Jag är inte sån att jag skulle nöja mig med att skaffa barn nu och flytta ihop och jobba på Ica", säger 22-åriga Sofia med en underförstådd referens till ett manus som ger tidig etable-

FOTO: MIKE CLARKE/AFP PHOTO-SCANPIX.



*Först en rejäl resa!
Att inrätta sig i vuxensamhället är inget som brådskar.*

ring av familj och egen försörjning företräde framför utbildning och resande.

Inskrivet i båda dessa livsmanus finns en klar idé om förhållandet mellan platser, klasser och kön. Det negativt laddade manuset förknippas med mindre orter, lågutbildad befolkning och traditionell könsordning, medan det positivt laddade associeras med motsatsen. En viktig skillnad är att det negativt laddade livsmanuset anses ha samband med en lägre ambitionsnivå.

Ungdomar som tycker sig leva i enlighet med det positivt laddade manuset ser sig i allmänhet som fria och självständiga. Att detta utgör normen, att många andra gör likadant och att scriptet därmed kan sägas ha en tvingande karaktär, påverkar inte deras tro att de gjort ett fritt val. Ett liv i enlighet med det negativa livsmanuset kan per definition aldrig betraktas som ett fritt val. Vissa "blir kvar", sägs det, medan andra aktivt väljer att flytta.

Kulturella föreställningar om att vi lever i ett individualiserat samhälle går igen också på andra håll i intervjumaterialet. De färgar enskilda ungdomars funderingar över vad de

*Stöpt i samma form
som alla andra eller
en unik individ?*

FOTO: LARS BAHL/SCANPIX DANMARK.



➤ själva vill. De återspeglas också i oron över att inte veta vad de vill, och i benägenheten att lägga framtiden på sina egna axlar.

Individualisering är den yttersta normen. Att göra "rätt" och vara "normal" handlar i hög grad om att vara en fri individ som gör sina egna val. Det innebär inte att man alltid är säker på vad man vill. Här finns en baksida i form av osäkerhet och ambivalens.

Osäkerhet är ett av det framväxande samhällets främsta kännetecken, menar modernitetsteoretikerna Zygmunt Bauman, Ulrich Beck och Anthony Giddens. Deras beskrivningar har en underliggande förutsättning: eftersom en rad risker har minskat blir människor mer benägna att ge sig in i vad de uppfattar som osäkra förhållanden.

Några av mina intervjupersoner framhåller hur viktigt det är att våga kasta sig ut i det okända, och ser den öppna framtiden som ideal. De vill skjuta upp alla avgörande beslut så länge som möjligt just för att "ha alla möjligheter kvar". Deras gemensamma nämnare är att de har den grundtrygghet som följer av tillräckliga ekonomiska, sociala och kulturella resurser.

För andra råder det omvända förhållandet. Grundläggande osäkerhet – exempelvis svårigheter att komma ut på arbetsmarknaden,

utdragen väntan på besked om uppehållstillstånd eller ett svagt socialt nätverk – får dem att sträva efter trygghet. Den som saknar grundtrygghet idealiserar inte osäkerhet och drömmer inte om en öppen framtid.

Ibland gör sig framtiden påmind på ett särskilt sätt. När jag träffar Emma som 25-åring står hon och Mike inför valet att antingen flytta till Mikes hemland Australien eller stanna i Sverige. De inser att de aldrig kan vara säkra på att de väljer "rätt". Kalkylen innehåller både risker och möjligheter. Å ena sidan kommer beslutet att få omfattande konsekvenser som aldrig kan kontrolleras helt och fullt. Å andra sidan räknar de med att beslutet alltid kan omprövas.

Emmas och Mikes resonemang understryker en annan av modernitetens fundamentala komponenter. Att välja är på samma gång omöjligt och helt nödvändigt. Vad man väljer har med personlig läggning att göra, men går också tillbaka på en komplex väv av normer och ideal, tidigare erfarenheter och tillgång till olika slags resurser.

Att fördjupa kunskapen om denna väv är ett måste om vi vill förstå hur människor – unga som gamla – förhåller sig till framtiden.

Helena Kåks är forskare vid Dalarnas forskningsråd.

LITTERATURTIPS

Giddens, Anthony (1996), *Modernitet och självidentitet: Självet och samhället i den senmoderna epoken*. Göteborg: Daidalos.

Horsdal, Marianne (1999), *Livets förtällinger: En bog om livshistorier og identitet*. Valby: Borgen.

Johansson, Kerstin (2003), *Bli vuxen i arbetarstad: Fem ungdomar berättar om skola, arbete och det egna livet*. Linköping: Linköpings universitet.

Koselleck, Reinhart (2004), *Erfarenhet, tid och historia: Om historiska tidens semantik*. Göteborg: Daidalos.

Krange, Olve och Øia Tormod (2005), *Den nye moderniteten: Ungdom, individualisering, identitet og mening*. Oslo: Cappelen akademisk forlag.

Kåks, Helena (2007), *Mellan erfarenhet och förväntan: Betydelser av att bli vuxen i ungdomars livsberättelser*. Linköping: Linköpings universitet. Pdf-version: www.ep.liu.se/theses/abstract.xsql?dbid=10381

Nytänkande om världens städer

State of the World: Our Urban Future. A World Watch Institute report on progress towards a sustainable society. New York: Norton, 2007. (250 s.)

• År 1950 hade planetens städer 732 miljoner människor, vilket kan jämföras med över 3 miljarder i dag. Ökningen beror både på att det föds fler och på inflyttning från landsbygden i sökandet efter nya inkomster och livsstilar. Denna dramatiska utveckling innebär enorma ekonomiska, politiska och ekologiska utmaningar inför framtiden. Och den är utgångspunkt för den senaste rapporten i serien *State of the World* som *The World Watch Institute* producerar.

World Watch Institute är en självständig forskningsorganisation som arbetar för ett mer ekologiskt hållbart och socialt rättvist samhälle. *Our Urban Future*, institutets nya rapport, innehåller en mängd bidrag från forskare inriktade på stadsplanering och miljöfrågor eller det som kan kallas "hållbar utveckling". Boken behandlar olika stadsrelaterade problem, följt av exempel på städer där man prövat kreativa lösningar.

Inledningsvis ges en överblick över urbaniseringen i världen. Här konstateras att städer och ekosystem måste samsas om båda ska överleva på sikt. Intressant nog ses storstädernas framväxt som en möjlighet snarare än ett hot. Urbaniseringen går inte att stoppa och städernas storskalighet kan ge möjligheter att skapa effektiva system för leverans av livsnödvändiga tjänster som vattenrening och energianvändning.

Intressant är också inblicken i hur bristfällig kunskapen om det "urbana" egentligen är. Exakt vad som räknas som "stad" finns det ingen överenskommelse om; det varierar mellan olika länder och folkräkningar och prognoser är inte alltid pålitliga. Vidare tas idén om grön infrastruktur upp, hur grönområden kan planeras i städerna för att rena luften och användas för odlingar och urbant jordbruk.

Ett hållbart samhälle kräver nytänkande om transporter. Antalet bilar i världen har ökat explosionsartat från 200 miljoner 1970 till över 850 miljoner, en siffra som fördubblas om ett par decennier om det fortsätter i samma takt. För att hantera trängseln byggs vanligtvis fler vägar vilket i sin tur försvårar kollektivtrafik, cykling och promenader och ökar bilberoendet.

Hur städer planeras är avgörande för bilberoendet och oljekonsumtionen. I staden Atlanta konsumerar genomsnittsinväånaren 2 962 liter bensin per år, vilket kan jämföras med New Yorks 1 237 liter och rika städer i Asien där man satsat på kollektivtrafik (i genomsnitt 275 liter). Invånaren i Atlanta förbrukar tio gånger mer bensin än Tokyo, och tjugofem gånger mer än invånaren i Hongkong. Sambandet mellan välstånd och bilanvändning tycks alltså inte nödvändigt.

Sedan oljekrisen har lösningen hetat mer energisnåla

bilar. Problemet är att detta förutsätter att bilåkandet är konstant (eller minskar), medan utvecklingen snarare varit att fler åker bil oftare. Större och tyngre bilar som cityjeepar gör också att bensinförbrukningen ökar.

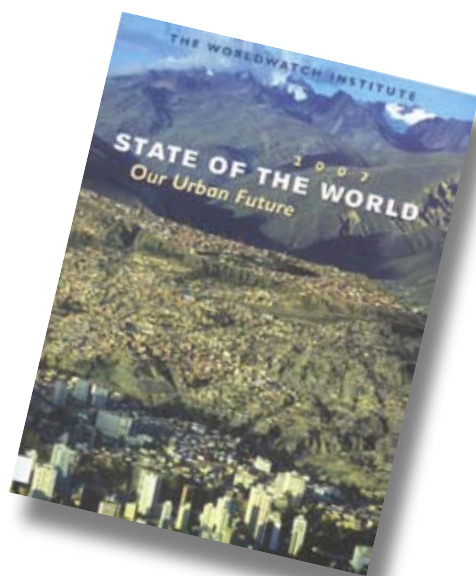
Men alternativa lösningar finns i överflöd. Som att lagstifta om biogas för bussar (vilket minskat utsläppen i Delhi och som planeras i Beijing), ersätta bussar med spårvagnar, införa biltullar i innerstäder eller omvandla motorvägar till boulevarder (som i San Francisco och Söul).

Inom stadsplanering finns konceptet *slow road* – att se vägar och transportleder som offentliga områden för människor att vistas i. Det handlar även om att prioritera gång- och cykelbanor och skapa nätverk av "gröna gator". I Kina påstås regeringen rentav ha förbjudit stadsplanering som försvårar cyklandet.

Ovanstående utgör endast axplock ur *Our Urban Future*. I boken utforskas bland annat solkraftens betydelse, katastrofhantering, fattigdomsbekämpning och vattenförsörjning. Varje kapitel avslutas med korta fallstudier av städer som anses ha lanserat kreativa lösningar. Ett exempel är Hammarby Sjöstad i Stockholm som presenteras som ett "urbant ekologiskt distrikt" där många bostäder har biogasugnar, där det finns avancerade återvinningssystem och miljövänlig kollektivtrafik.

Our Urban Future innehåller mycket fakta och fascinerande idéer och visioner presenterat på ett relativt lättfattligt sätt. Boken lämpar sig för såväl forskare som samhällsplanerare och är läsvärd för alla som intresserar sig för städer och miljöfrågor.

Markus Gossas är forskare vid Institutet för Framtidsstudier.



Artikeln bygger på Urban Lundbergs och Mattias Tydén's introduktion till boken *Sverigebilder. Det nationellas betydelser i politik och vardag*.

Sverige som varumärke i globaliseringens tid

Föreställningar om "nationen" och "nationell identitet" fortsätter att ha betydelse – globaliseringen till trots. Men klichéerna har uppdaterats och förpackats i modern konsultprosa. I dag är Sverige ett "varumärke" kännetecknat av "öppenhet och äkthet". Vilka syften fyller den nya Sverigebilderna?

• Sverige har de senaste hundra åren lanserats både som utopi och som dystopi. Väl känd sedan 1930-talet är föreställningen om Sverige som en medelväg mellan kapitalism och kommunism. Lika gångbar har bilden av det Bergmanska landet varit: ett dystert, sexualfixerat samhälle där individen låtit sig inordnas i kollektivismens räta led.

Tiden må vara ute för sådana schabloner. Men föreställningar om "nationen" och "den nationella identiteten" fortsätter att ha betydelse. I Sverige talas ibland om en folkhemsnostalgi, en längtan efter ett samhälle som styrs av universella värderingar och rationell kunskap. Dessutom finns en tilltagande önskan om att markera Sveriges roll och betydelse i en, som man upplever, ny globaliserad omvärld.

Globalisering har blivit ett modeord, men är också en beteckning – med omtvistat innehåll – för en faktisk om än svårtolkad nutida samhälls- och kultursvift. Samhällsvetare pekar på att vi, liksom under nationalismens höjdpunkt hundra år tillbaka, befinner oss i en övergångsfas. Nationstanken utgjorde förr en förenande kraft i en tid av social oro och potentiella konflikter i industrialismens spår. Via nationalismen lyckades dåtidens "nationalstater" upprätthålla fiktionen om en gemensam identitet som också fungerade som sammanhållande kitt inom ett specifikt territorium.

Den nutida övergången handlar bland annat om en genomgripande anpassning till ett system där nationer tycks förlora i betydelse, till förmån

för ekonomiska, politiska och kulturella strukturer på ett högre globalt plan. Vilka följder får detta för nationalismen, för nationalstaten och för bilden av Sverige?

Globaliseringen kan beskrivas som en serie rörelser vilka skär mot den nationalstatliga nivån. Teknikens snabba utveckling möjliggör omfattande och snabb kommunikation över nationsgränserna. I allt högre grad sker handel och ekonomiska transaktioner i ett transnationellt sammanhang. Vidare har överstatliga organisationer, avtal och konventioner fått en allt större betydelse. Slutligen finns medvetenheten om att miljöförstörelsen och klimatfrågan tvingar fram lösningar på en global nivå.

Globaliseringens kulturella dimensioner har också stått i centrum i debatten. Å ena

sidan finns farhågor om en utslätning av lokala kulturella uttryck. Kritiker har talat om global McDonaldisering när västerländsk populärkultur sprids över världen via de multinationella företagen. Å andra sidan hävdar många teoretiker att globaliseringen handlar om transnationella flöden som går i olika riktningar.

Globaliseringen beskrivs som en ömsesidig process där det globala får sin konkreta form i specifika lokala sammanhang. Den kan också leda till motprojekt som bygger på identitet: etnisk renässans, ny-nationalism och religiös väckelse. Detta har fått vissa forskare att måla upp en rad nya sub-nationella konflikttyper som kan leda till nationalstaternas successiva sönderfall. En mer positiv variant erkänner globaliseringens konfliktdimension. Men den betonar samtidigt möjligheten dels till en konstruktiv omgestaltning av det lokala, dels till ett nytt globalt eller kosmopolitiskt medvetande.

I alla händelser står det klart att begrepp som etnicitet och nationalism är krafter som minst av allt har spelat ut sin roll. Tvärtom vittnar de senaste decennierna om en tydlig förstärkning av den nationella tanken.

Däremot ska numera den "sunda" nationalismen skiljas

från den "osunda", såsom det uttrycktes då formerna för den svenska nationaldagen diskuterades i riksdagen under 1990-talet. Men när denna operation väl är utförd tycks fältet stå fritt att anspela på "nationella värden". I dag sker detta med explicit hänvisning just till den pågående samhällsomvandlingen sammanfattad i termer av internationalisering och globalisering.

En institution som tagit denna uppgift på stort allvar är Svenska Institutet som både i egen regi och på webbplatsen *Sweden.se* ägnar sig åt att "uppdatera Sverige-bilden" och skapa en gemensam svensk "varumärkesplattform". Här är dagens nationella tankefigurer lätt beslöjade av en vokabulär inlånad från affärsvärlden (genom "nation branding" skapas "ett kraftfullt och positivt nationellt varumärke").

I Svenska Institutets världsbild pågår knappast de komplexa ekonomiska och kulturella flöden, möten och transformationer som globaliseringsteoretiker beskriver. Vad som möts – eller kolliderar – är

i stället nationella stereotyper: mot svensk "öppenhet, omtänksamhet och äkthet" ställs på dess hemsida andra länders "varumärkesbilder" i form av "tyska bilar eller italiensk opera, [...] japaners ambitionsnivå, amerikaners rättframhet eller den brittiska artigheten".

Det nationella projektet tycks fortfarande ha (den i praktiken exkluderande) ambitionen att upprätthålla fiktionen om ett homogent land, att skapa folket och ett nationellt "vi". Vad som ska marknadsföras är, som det heter på *Sweden.se*, "våra värderingar, vår livsstil och vårt sätt att tänka".

På ytan kan skillnaden förefalla milsvid mellan de konsulter som i dag snickrar på det svenska varumärket och en tidig nationalist som statsvetaren Rudolf Kjellén (1864–1922). Nutida skribenter skulle knappast – såsom Kjellén – definiera nationen som ett levande väsen eller påstå att de har "nationalismens idé i blodet".

Däremot tangerar de Kjelléns tanke om att nationen måste utveckla sin egenart. Och frågan

är om de inte skulle skriva under på hans uppfattning att det inte räcker med att nationen blir självständig. Den måste också hävda "den berättigade egoism, som känner livets hårda lagar och vet, att historien är obarmhärtig och utan nåd mot den som ej vill bevara sig själf".

Skillnaden är främst att där Kjellén utformade en hotbild mot bakgrund av tidens internationella maktsystem – där kriget var en närvarande realitet – formuleras dagens omvärldsanalyser inom en global föreställningsram. I bägge fallen fungerar nationen som en ledande princip.

Sverigebilderna har alltså inte spelat ut sin roll. Trots att nationsbegreppet är blottlagt och utmanat vidmakthåller det många ursprungliga funktioner – om än i nya skepnader. Benägenheten att tänka i nationella termer är fortfarande stark.

Den tyske sociologen Ulrich Beck skriver kritiskt om den "containerteori" som han menar ännu präglar vårt tänkande, och som innebär att "samhälle" likställs med "stat" och att

nationalstatens territorium ses som naturligt.

Vill man fånga in dagens samhällsutveckling är det därför viktigt att finna en medelväg mellan hyperglobalisering och containerteori. Det förra perspektivet bortser från att den nationella tanken också förstärks av de processer som påstås undergräva dess existens. Containerperspektivet å sin sida fångar inte in dagens transnationella verklighet.

Urban Lundberg och Mattias Tydén är forskare vid Institutet för Framtidsstudier.

LITTERATUR

Beck, Ulrich (1998), *Vad innebär globaliseringen? Missuppfattningar och möjliga politiska svar*. Göteborg: Daidalos.

Björck, Staffan (1946), *Heidenstam och sekelskiftets Sverige*. Stockholm: Natur och Kultur.

Hettne, Björn, Sverker Sörlin och Uffe Østergård (2006), *Den globala nationalismen: nationalstatens historia och framtid*. 2 uppl. Stockholm: SNS.

Hylland Eriksen, Thomas (2007), *Globalization: the key concepts*. Oxford: Berg.

Lundberg, Urban och Mattias Tydén, red. (2008), *Sverigebilder. Det nationellas betydelser i politik och vardag*. Stockholm: Institutet för Framtidsstudier.

WEBBPLATSER

"Att uppdatera Sverige-bilden" (hemsidan *Sweden.se*), http://www.sweden.se/templates/cs/CommonPage_____17698.aspx [2007-10-31].

"Gemensam plattform för Sverige-bilden" (Svenska Institutets hemsida), http://www.si.se/templates/CommonPage_____1743.aspx [2007-10-31].

"Nation branding" (Svenska Institutets hemsida), http://www.si.se/templates/CommonPage_____1742.aspx [2007-10-31].

"Nation brand" är ett viktigt begrepp i världen av idag. Globaliseringen innebär att länder tävlar med varandra om uppmärksamhet, respekt och tillit från investerare, turister, konsument, donatorer, invandrare, media och andra nationers regeringar. Ett kraftfullt och positivt nationellt varumärke utgör därför en viktig konkurrensfördel. Länder måste förstå hur de betraktas av allmänheten runtom i världen; hur deras bedrifter och misslyckanden, deras tillgångar och belastningar, deras folk och deras produkter återspeglas i deras varumärkesimage. [...]

Sveriges varumärke, hur omvärlden förhåller sig till oss, har därför blivit allt viktigare. Nämnden för Sverige-främjande i utlandet (NSU), i vilket Utrikesdepartementet, Svenska Institutet, Invest in Sweden, Exportrådet samt Näringsdepartementet och VisitSweden ingår, har med anledning av detta tagit fram en gemensam varumärkesplattform för Sverige. Den ska ligga till grund för en uppdaterad och mer kraftfull presentation av vårt land utomlands. Fokus ligger på Sverige som ett utvecklingsinriktat land på människors och miljöns villkor. Ett progressivt land som kännetecknas av nytänkande, öppenhet, omtänksamhet och äkthet.

Svenska Institutets hemsida, oktober 2007

Är framtiden virtuell?



Allt fler framför allt unga människor tillbringar en betydande del av sin vakna tid i virtuella världar. Fysiskt sitter de framför datorn men psykiskt lever de bitvis på nätet med ett alter ego som mycket väl kan vara av annan ålder och annat kön än deras verkliga. Institutet för Framtidsstudier ordnade ett Framtidsfokus om virtuella världar den 5 mars.

- Dessa fiktiva världar är av många slag och avgränsningen i förhållande till datorspel är inte entydig. En renodlad virtuell värld har dock inget fastställt slutmål. Det är ingen tävling där vinnare koras enligt fastställda regler. I stället är det ett forum där människor via sina *avatarer* (fiktiva personligheter) umgås, roar sig och ägnar sig åt skapande verksamhet och handlar med sina skapelser.

Den största av dessa rent virtuella världar är *Second Life*, som har närmare elva miljoner registrerade användare med egna alter egon. Huvuddelen av *Framtidsfokus* kom att handla om just denna parallella verklighet.

Hur påverkas personers verklighetsförankring av att de tillbringar fyrtio veckotimmar eller mer i en virtuell värld? Vad händer med deras samhällsengagemang och politiska intresse? Finns psykologiska risker för engagerade individer och risker för bristande intresse för samhällsengagemang – demokrati – i det verkliga livet? När jag först föreslog att Institutet skulle intressera sig för de sociala följderna av framväxten av virtuella världar hade jag främst tänkbara negativa aspekter i sikte.

Även juridiska frågor föresväde mig. Kan barnpornografi och lektioner i bombtillverkning förekomma i en laglös virtuell värld? Hur är det med upphovsmannarätten – kan den skyddas?

Till min överraskning förstod jag att Kungariket Sverige har en officiell ambassad i *Second Life* och att organisationer som svenska HSB och Rockefeller Foundation öppnat kontor där.

Framtidsfokus gav en mycket mer positiv bild av de virtuella världarna än jag ursprungligen föreställt mig. Olle Wästberg från Svenska Institutet, och initiativtagare till den virtuella svenska ambassaden i Washington, berättade inspirerat om de överväganden och den process som låg bakom etablerandet. Han framhöll också att öppnandet av ambassaden i *Second Life*, där det svenska exemplet dittills följts av tretton andra länder, gett omfattande internationell mediätäckning i den reella världen, vilket måste ses som mycket billig PR. Hans synpunkter sekunderades av representanter för HSB och nätverket SIP (Samhällsförändring i Praktiken).

Wästberg nämnde även den juridiska utredning som

Svenska Institutet låtit göra när de velat engagera avatarer som receptionister i den virtuella ambassaden. Gäller svenska arbetsmarknadsregler som minimilön, sociala avgifter och arbetstid för avatarer som arbetar för svenska organisationer i virtuella världar? Svaret blev nej.

En annan inspirerad presentation gavs av sångerskan Therese Åhs – Natalie Moody i *Second Life* – som berättade hur svårt det varit att starta en sångkarriär i den reella världen (*First Life*) och hur mycket lättare det gått i den virtuella. I hennes fall hade media efter hand uppmärksammat framgångarna i den virtuella världen och detta hade lett till förfrågningar och framträdanden också i *First Life*. Att sjunga i den virtuella världen (med en mikrofon hemma i lägenheten) hade dessutom hjälpt henne att komma över sin scenskräck.

De politiska ungdomsförbunden på plats hade en i huvudsak helt enig syn på *Second Life* och liknande: Vi borde vara där, eftersom så många ungdomar rör sig där, och ska se till att vi snarast kommer dit.

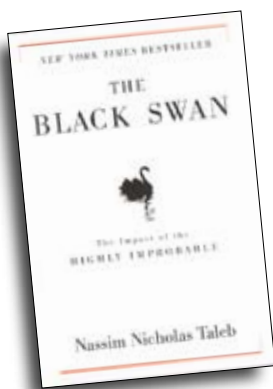
Diskussionen handlade till stor del om behovet av regler,

institutioner och demokrati eller åtminstone medinflytande i *Second Life* och andra virtuella världar för att de ska kunna utvecklas vidare. Mot detta ställdes att ju mer den virtuella världen i *Second Life* börjar likna den reella, desto mindre intressant kommer den att bli för de pionjärer som varit först på plan. Troligen skulle dessa då söka sig vidare till nya jaktmarker.

En psykolog anmärkte efteråt på att termen *First Life* så snabbt accepterades av nästan alla i diskussionen som beteckning på verkligheten. Hon befarade att om man talar så om *First* och *Second Life* ser man inte någon principiell skillnad mellan dem.

Institutet för Framtidsstudier planerar ytterligare aktiviteter om virtuella världar: bland annat ett seminarium i *Second Life* där företeelser i den reella världen ska diskuteras från avatar-utgångspunkt. *Framtidens* läsare är inbjudna dit.

Arne Jernelöv är miljöforskare och tidigare chef för Forskningsrådsnämnden. Han har även varit chef för International Institute for Applied Systems Analysis (IIASA).



Svarta svanar är oförutsägbara

Nassim Nicholas Taleb: *The Black Swan: the Impact of the Highly Improbable*. London: Penguin, 2008. (400 s.)

• Nicholas Taleb är född i Libanon, doktor i finansiell ekonomi och före detta börsmäklare på Wall Street. Hans bok *The Black Swan* var 2007 års facklitterära bästsäljare på nätbokhandeln Amazon. Den har översatts till 27 språk och recenserats i mängder av tidningar, magasin, TV-program och bloggar.

The Black Swan är en personlig berättelse om historia, kunskapsteori, sannolikhetslära, beslutsfattande och kognitiv psykologi. Boktiteln syftar på en högst osannolik händelse som i huvudsak har tre karaktärsdrag: den är oförutsägbar, den har stor inverkan och efter att den inträffat konstruerar vi en förklaring som får den att framstå som mer förutsägbar än den faktiskt var. Den 11 september 2001 och tsunamikatastrofen 2004 är exempel på svarta svanar, menar Taleb, men de finns genom mänsklighetens hela historia och även i våra personliga liv. Inom framtidsstudier talas det om begreppet *wild card* (joker) som betyder ungefär samma sak som svart svan.

Metaforen bygger på den gamla västerländska föreställningen om att *alla* svanar är vita. När européerna senare upptäckte Australien såg de för första gången att det även finns svarta svanar. En svart svan blev på så sätt en metafor

för det högst osannolika och oförutsägbara.

Taleb berättarstil är arrogant men också tankeväckande och humoristisk; han är en naturlig provokatör som njuter av att sparka mot intellektuella eliter och vad han uppfattar som bedrägliga vetenskapliga konventioner. Han underkänner hela det ekonomiska och samhällsvetenskapliga kollektivet vars teorier och modeller utgår från det normala och genomsnittliga. Studiet av det normala är ofta irrelevant för framtiden, menar Taleb, och doktrinen om den statistiska normalfördelningen har invaggat vetenskapen i tron att vi lyckats bemästrat det osäkra, det osannolika.

Nästan alla samhällsforskare arbetar under denna falska tro som Taleb kallar den stora intellektuella bluffen. Ekonomer och planerare räknar inte med de återverkningar som extraordinära händelser för med sig – de är offer för prognostisering *inside the box* – och är inte bättre på att göra förutsägelser än astrologer som spår i stjärnorna.

Han finner det skandalöst hur vi – trots att erfarenheten visar på motsatsen – fortsätter med trendframskrivningar och prognoser som utesluter avvikelser och extraordinära händelser. Vi lurar alltför lätt

av dem som vill ledsaga oss in i framtiden med vad Taleb kallar *nerd knowledge*, missledande matematiska formler som behandlar världen som ett spel där omständigheterna är kända och utfallet kan kalkyleras tillförlitligt och precist.

Vår förmåga att modellera och förutse världen har tvärtom minskat med dess tilltagande komplexitet, menar Taleb, vilket tyder på att det oförutsägbara, de svarta svanarna, får en växande roll.

Vi bör vara frisinna, *bottom-up*, skeptiska, praktiska och empiriska för att bättre förstå världens osäkerhet och risk, och inte förlita oss på den konventionella, *top-down*, teoretiska och fördomsfulla huvudfaran (Taleb benämmer den platonisk) som inriktar sig på förutsägelser och prognoser. Hans förebilder är matematikern Henri Poincaré, vetenskapsteoretikern Karl Popper, ekonomen Friedrich Hayek, psykologerna Daniel Kahneman och Amos Tversky samt beslutsteoretikern Howard Raiffa.

Taleb hänvisar framför allt till Popper och dennes samhällsvetenskapliga angreppssätt, *piecemeal tinkering*, och kritik mot möjligheten att förutsäga historiens utveckling.

Taleb tar följande exempel för att illustrera Poppers tankar. Föreställ dig att du är en medeltida prognosmakare som

får i uppdrag att förutspå vad som sker i framtiden. För att lyckas med det måste du förutse bland annat ångmaskinen, elektriciteten, atombomben och internet. Annars missar du hela den historiska utvecklingen och därmed också framtiden. Men om du lyckas förutse de tekniska genombrotten (och se in i den kommande historien), då vet du vad en ångmaskin, elektricitet, atombomb och internet är – vilket innebär att du också har uppfunnit dem.

Mer kortfattat uttrycker Taleb resonemanget så här: För att förstå framtiden till den grad att du kan förutse den, måste du införliva element från framtiden. Argumentet är egentligen så fundamentalt att det nästan framstår som trivialt; det intressanta är varför vi inte tar mer hänsyn till detta. Poppers "bevis" går givetvis att problematisera, vilket Taleb avstår från.

Varför blev boken en sådan succé? Den innehåller ju ingenting nytt. Kritiken av den induktiva metoden (som *Black Swan theory* i huvudsak bygger på) och alla andra frågeställningar och teorier Taleb refererar till är väl kända inom vetenskapssamhället. Min tolkning är att framgången beror på Talebs personliga och anekdotiska berättarstil, hans förmåga att förklara enkelt och roligt för en bred publik sådant som tidigare var förbehållet en elit av filosofer och forskare. Framgångsformeln är uppror, självsäkerhet och humor. *The Black Swan* är en osannolik bedrift som tilltalat läsare världen över – en svart svan helt enkelt.

Samuel Bohman är forskningsassistent vid Institutet för Framtidsstudier.

OM, bilder om framtiden

*Framtiden är ständigt närvarande i vårt tänkande: inom politiken, i planeringen, hos enskilda människor. Den diskuteras och beskrivs på en mängd olika sätt. I ett samarbetsprojekt mellan Institutet för Framtidsstudier och Kulturama, högre fotografisk utbildning, i Stockholm har en elevgrupp arbetat med framtiden som tema. **Om, bilder om framtiden** är ett resultat av detta. Bilderna visades på ABF-huset, Stockholm, ett par veckor under våren och presenteras här för Framtidens läsare. De finns även på www.framtidsstudier.se.*



*Keepsakes.
Digitized, Immortalized.
Foto: Johan Lazer.*



Vandrare. Foto: Naun Juarez.



Untitled. Foto: Kristine Sjöberg.



*In the future
I hope for flowers.
And women to
pick them.
Foto: Jenny Jarnestedt.*

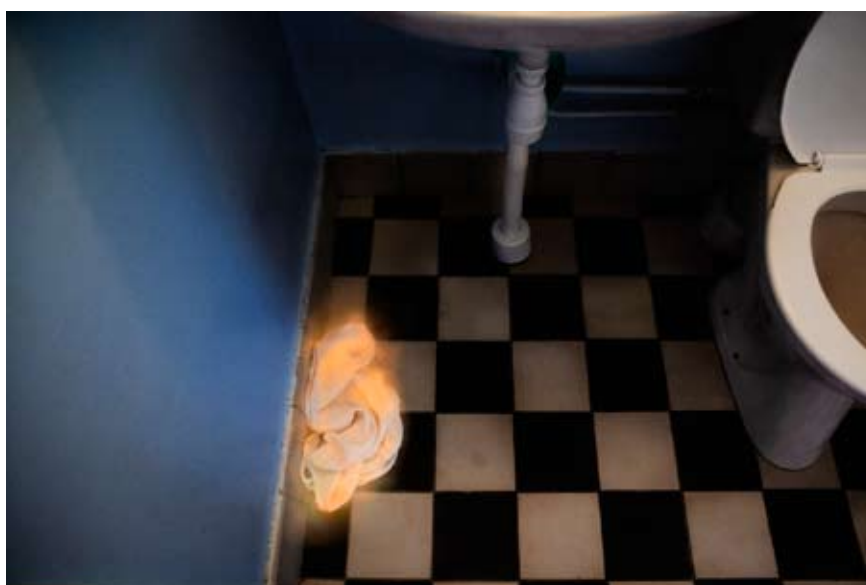
Fallskärmar till de hopplösa.
Foto: Vahid Cullsberg.



The threat. Foto:
Johan Henning.



The view.
Foto: Viktor Tallryd.



Untitled.
Foto: Hanna Jagare.

Fire. Foto: Karl Nordlund.



Klimatförändring.
Foto: Sarah Andersson.



Untitled. Foto: Daniel Gleisner.



Untitled. Foto: Mona Bensafiddine.

på gång ...

Nyfiken på Institutet för Framtidsstudier?

Besök vårt bokbord på Bok- och Biblioteksmässan i Göteborg 27–30 september. Nedan ett axplock ur seminarier vi deltar i:

- **Framtiden om femtio år**

(*Janken Myrdal, SLU*
och *Joakim Palme*)

Fredag den 26 september
kl. 10.00–10.20

- **Divor, teaterbarn och småstjärnor**

(*Kristina Engwall*
och *Ingrid Söderlind*)

Lördag den 27 september
kl. 11.30–11.50

- **Biobränsle**

- **framtidens drivmedel?**

(*Arne Jernelöv* och *Joakim Palme*)

Lördag den 27 september,
kl. 15.40–16.00

Joakim Palme deltar i två arrangemang i Almedalen, Visby:

- den 8 juli i folkpartiets seminarium om bland annat marginalskatter och skatt på arbete ur framtids- och välfärdsperspektiv
- den 9 juli i Akademikerförbundets SSR och IF Metalls gemensamma seminarium kring välfärdsfrågor.

Erik Westholm reser till Tanzania den 3–16 juni för ett samarbete kring VI-skogen.

Föreläsningsserie:

Fakta och framtidsreflektion

Under hösten summeras forskningsprogrammet 2005–2008 *Framtidens samhälle* i ett antal föreläsningar av forskare vid Institutet för Framtidsstudier. Mer information kommer på www.framtidsstudier.se.



Terranova. Foto: Anna Pernilla E. Olofsson Hjorth.



Digitalism in Cairo. Foto: Mikael Dahl.

POSTTIDNING B

Framtider ges ut av Institutet för Framtidsstudier och utkommer med fyra nummer per år. I varje nummer kombineras specialteman med en bred bevakning av svenska och internationella framtidsfrågor.

Institutet för Framtidsstudier har till uppgift att bedriva framtidsstudier, långsiktig analys och därmed sammanhängande verksamhet för att därigenom stimulera till en öppen och bred diskussion om framtida hot och möjligheter i samhällsutvecklingen.



Ja, tack

Jag vill prenumerera på tidskriften Framtider för 100 kr/år.

Du kan även skicka dina uppgifter via e-post till: info@framtidssstudier.se

Namn

Adress

Postnummer

Postadress

Ja, tack

Jag önskar information från Institutet för Framtidsstudier via e-post.

Min e-postadress

Frankeras ej.
Mottagaren
betalar portot.

Institutet för Framtidsstudier

SVARSPOST
110 517 800
110 01 Stockholm

Framtider

Institutet för Framtidsstudier
Box 591
101 31 Stockholm

Besöksadress:
Drottninggatan 33

Tel: 08-402 12 00
Fax: 08-24 50 14

E-post: info@framtidssstudier.se
www.framtidssstudier.se